

Anarkistinen kirjasto
Anti-Copyright

Tiede ja niukkuus klassisessa anarkismissa

Jyri Jaakkola

Jyri Jaakkola
Tiede ja niukkuus klassisessa anarkismissa
2007

Väärinajattelijat #2 (2007)

fi.theanarchistlibrary.org

2007

hyvinvoinnin jakautumista ohjaavien valtasuhteiden uudelleenjärjestämistä. Kaikki edellä mainitut 1800-luvulla vaikuttaneet ajattelijat näkivät köyhien kokeman niukkuuden kapitalismin aiheuttamana, eivät silloisen teknologian tason seurauksena. Jos ihmisten enemmistö olisi vapautettu tuottamasta ylellisyystuotteita harvoille rikkaille, olisi heidän mukaansa kaikkien perustarpeet voitu tyydyttää vaivatta. Inhimillinen hyvinvointi ja mielekäs elämä eivät myöskään perustuneet pelkkään kuluttamiseen. Merkityksellisempää oli mielekäs, vapaasta tahdosta suoritettu miellyttävä työ ja sen mukanaan tuoma oman elämän hallinta sekä yhteisön jäsenyys. Valtaojalle niukkuus näyttää kuitenkin edelleen olevan tosiasiallinen, luonnon asettama ja vain teknisellä kehityksellä voitettavissa oleva este. Vapautuminen – ja siten kaikille tarjolla oleva hyvinvointi ja mielekäs elämä – on mahdollista vasta kun niukkuus on voitettu.

Useat anarkistit ovat myös nähneet yhteiskunnallisten valtasuhteiden vaikuttavan siihen, millaista teknologiaa kehitetään ja otetaan käyttöön. Lyhyesti ilmaistuna vapaassa yhteiskunnassa työntekijät valitsisivat vapaaseen työntekoon sopivaa teknologiaa; teknologiaa, joka antaisi eniten valtaa työntekijöille ja tekisi työstä miellyttävintä. Toisaalta jotkut teknologian muodot ja teknologiset järjestelmät – yksinkertaisimmillaan tiettyyn työrytmiin pakottava liukuhihna tai muu hierarkkista työnjohtoa vaativa koneisto – on nähty itsessään ihmisiä orjuuttavina tai valtaa haitallisesti keskittävinä ja ihmisten hallintaa helpottavina. Nämä edelleen varsiin varteenotettavat näkemykset Valtaoja jättää kirjassaan huomiotta, ja toisaalta piirtää klassisesta anarkismista kuvan, jossa se virheellisesti näyttää olevan ristiriidassa niin muutoksen kuin tieteen ja teknisen kehityksen kanssa.

Sisältö

Työ, tiede ja tekniikan mahdollisuudet: Pjotr ja Williamit vauhdissa	6
Leo, Pierre-Joseph ja Mihail puolesta ja vastaan	9
Emma ja Voltairine valistuksen asialla	11
Yhteiset filosofiset juuret – mutta anarkiaa nyt vai sitten?	13

Yhteiset filosofiset juuret – mutta anarkiaa nyt vai sitten?

Klassisen anarkismin teoreetikkojen suhde tieteeseen ja teknologiaan on suurelta osin jatkuvaan edistykseen uskoneen valistusajan filosofian perua. Sama pohja näkyy myös joidenkin myöhempien anarkistien ajatuksissa, vaikka tieteen ja teknologian kritiikki onkin sittemmin tullut vahvemmin osaksi anarkistisia teorioita. Tieteelliseen ja tekniseen kehitykseen liittyviltä perusolettamuksiltaan Valtaojan näkemys, joka näyttää lähinnä kuorruttaneen valistusfilosofian perusolettamuksia nykypäivän tekniikan ja tieteen saavutuksilla, ei siis poikkea merkittävästi klassisesta anarkismista ja osasta sen perillisiä. Paradoksaalisesti ehkä juuri Godwin, ensimmäinen klassisista anarkisteista, visioi lähimmäksi Valtaojan näkemystä tieteen tarjoamista mahdollisuuksista. Godwin ei esimerkiksi nähnyt mitään arvoa tarpeettomalla ruumiillisella työllä, toisin kuin Proudhon ja Tolstoi, jotka asettivat työlle suuria henkisiä arvoja. Godwin uskoi yksilöiden vapautuvan teknologian avulla myös yhteistyön tarpeesta, ja piirsi siten samankaltaista yhteiskunnasta riippumattoman, yksilöllisen elämän kuvaa kuin Valtaoja. Valtaojasta poiketen klassiset anarkistit kuitenkin uskoivat, että anarkistisessa yhteiskunnassa olosuhteet tieteen kehittymiselle ja ihmisten luovuuden vapautumiselle olisivat otollisemmat kuin kapitalismin vallitessa.

Toinen merkittävä ero Valtaojaan nähden on se, että anarkistisessa ajattelussa niukkuus on nähty pitkälti yhteiskunnallisesti tuotettuna ja suhteellisenä ilmiönä. Niukkuuden voittaminen siis edellyttää ensisijaisesti yhteiskunnallista muutosta ja tuotantoa sekä

lääketieteen asiantuntijoiden kanssa, joten hän varmasti toivotti tervetulleeksi tieteen kehityksen tällä alalla.

Goldman kuitenkin painotti naisten oikeutta hallita ruumiitaan ja päättää mahdollisesta lisääntymisestäään itse, ja vaikka hänen suhtautumisensa tieteeseen oli positiivinen, voisi hänen kuvitella useissa kohdissa yhtyvän myöhäisempään feministiseen tieteenkriikkiin. Goldmanin vastustus erilaisia ylivallan muotoja ja epätasa-arvoa kohtaan tukee kritiikkiä muun muassa tieteen miesvaltaisuudesta ja lääketieteestä, jossa naisen ruumis pelkistetään passiiviseksi tutkimuksen ja toimenpiteiden kohteeksi, ja jota käytetään naisten ruumiisiin ja lisääntymiseen kohdistuvan ulkopuolisen kontrollin keinona.

Esko Valtaoja esittää tulevaisuutta käsittelevässä *Avoin tie* -kirjassaan klassisen anarkismin ”niukkuuden teoriana”, joka on auttamattomasti vanhentunut ja konservatiivinen ideologia, ja joka muiden konservatiivisten ideologioiden tapaan ajatteli, että maailma ei muutu. Valtaojan mukaan klassiseen anarkismiin kuuluva näkemys jaettavissa olevan omaisuuden pysyvistä niukkuudesta tekisi anarkistisesta yhteiskunnasta kenties eettisesti ylevän, mutta sangen ankean ja ongelmallisen yhteiskunnan. Klassisen anarkismin tilalle Valtaoja maalaa kuvan tulevaisuuden anarkismista ”runsauden anarkismina”, joka perustuu alati kehittyvien tieteen ja teknologian avulla saavutettavaan niukkuuden voittamiseen.

Väite anarkismista ideologiana, joka näkee maailman muuttumattomana, on kuitenkin heikosti perusteltu. Tosiasiassa ”klassisten anarkistien” suhtautuminen tieteeseen ja tekniseen kehitykseen oli ajan hengen mukaisesti voittopuolisesti myönteistä, vaikkakin esimerkiksi liian pitkälle viedyt työnjako ja erikoistuminen nähtiin usein uhkana. Maailma tuskin näyttäytyi heille pysähtyneenä jo siitäkin syystä, että he elivät valistusfilosofian aiheuttaman maailmankatsomuksellisen murroksen jälkimainingeissa, jolloin tieteellinen maailmankuva nousi haastamaan uskonnon ylivaltaa. He myös seurasivat läheltä teollisen vallankumouksen vaikutuksia yhteiskuntaan – huomioiden sekä uuden tekniikan tarjoamia mahdollisuuksia että lukuisia työläisten asemaa kurjistaneita tekijöitä – mikä näkyy lukuisina työn ja teollisen tuotantotavan suhdetta koskevinä pohdintoina. Myöskään Valtaojan pohdintojen keskipisteessä olevat niukkuuden ohittamisen ja tekniikan kehityksen teemat eivät ole uusia anarkistisen teorian piirissä. Esittelen tässä kirjoituksessa joidenkin merkittävimmiksi klassisiksi anarkisteiksi nimettyjen ajatuksia tieteellisestä ja teknisestä kehityksestä, ja vertaan niitä lyhyesti Valtaojan näkemyksiin.

Työ, tiede ja tekniikan mahdollisuudet: Pjotr ja Williamit vauhdissa

Pjotr Kropotkin esitti jo 1800-luvun lopulla tieteen ja teknologian olevan niin kehittyneitä, että kaikille voitaisiin turvata hyvinvointia ja helppoa, miellyttävää elämää. Hänen laskelmiensa mukaan viisituntiset työpäivät olisivat olleet tarpeeksi takaamaan kaikille silloista keskiluokkaa korkeamman elintason. Tämänkään työn ei olisi tarvinnut olla ikävää raatamista vaan ikään kuin festivaali: mielihyvää ja ilon ja terveyden uusintamista. Arviot vaaditusta työmäärästä eivät myöskään olleet pelkkää hyväntahtoista arvailua. Kropotkin pyrki yleensäkin rakentamaan anarkisminsa tieteelliselle pohjalle, ja esimerkiksi hänen kirjansa *Fields, Factories and Workshops* esittää yksityiskohtaisia laskelmia ja perusteluja muun muassa omavaraisen ruuan tuotannon mahdollisuuksista Iso-Britanniassa ja pienimuotoisen, hajautetun tuotannon taloudellisesta kannattavuudesta.

1700–1800-lukujen vaihteessa elänyt **William Godwin** puolestaan arvioi, että elämän perustarpeiden tyydyttämiseen tarvittavan työn määrä saattaisi olla vähennettävissä vain puoleen tuntiin päivässä, jos monimutkainen hallinnon koneisto ja ylellisyystuotteet hylättäisiin ja työ jaettaisiin kaikkien kesken. Maailma ei myöskään näyttänyt muuttumattomana: Godwin arveli, että tulevaisuudessa kehitettäisiin lukuisia uusia koneita, kuten automaattinen aura, ja että tieteen avulla pystyttäisiin saavuttamaan mielen

Emma ja Voltairine valistuksen asialla

Tolstoi suhtautui Proudhonin tapaan kielteisesti myös naisten ja miesten väliseen tasa-arvoon. 1800- ja 1900-lukujen vaihteen anarkismin näkyvimmit naiset, **Emma Goldman** ja **Voltairine de Cleyre**, tuskin kuitenkaan antoivat tämän hidastaa vastustaessaan kristinuskoa, johon Tolstoi anarkisminsa perusti. Sekä Goldman että Cleyre näkivät koulutuksen tärkeäksi kamppailussa vapauden puolesta kirkon valtaa ja tietämättömyyttä vastaan. Koulutuksen tärkeyttä painottaessaan Goldman jopa totesi tietämättömyyden olevan yhteiskunnan väkivaltaisain osa. Kirkon lisäksi tiedettä ja valistusta jarruttavina tekijöinä saivat kyytiä auktoriteetti ja hallinto yleensä. Goldman kysyi terävästi, mitä hyötyä niistä on ollut keksintöjen tekemisessä ja ihmisten pyrkimyksissä parempaan, ja päätteli yksilöiden vastanseen kyseisistä saavutuksissa – useimmiten auktoriteettien kielloista ja häirinnästä huolimatta.

Sivistyksen ja edistyksen Goldman määritteli yksilön vapauden lisääntymisenä ja vastaavasti ihmiseen vaikuttavien ulkoisten voimien pienentyvänä auktoriteettina. Poliittisten ja taloudellisten voimien lisäksi näihin voimiin kuuluivat luonnonvoimat, jotka ihminen oli onnistunut kukistamaan ja tekemään itselleen hyödyllisiksi. Goldman toimi aktiivisesti myös levittämällä tietoa ehkäisymenetelmistä ja niiden käytöstä, mikä oli Yhdysvalloissa kiellettyä. Vuonna 1916 hänet tuomittiinkin tämän takia 15 päivän vankeuteen. Goldman oli koulutukseltaan sairaanhoitaja ja esiintyi ehkäisyvälineiden käytöstä kertoessaan alaan perehtyneiden

perustui rationaalisuuteen eikä ollut ristiriidassa vapauden kanssa, ja toivoi tieteen leviävän yleisesti ihmisten keskuuteen. Niille, jotka halusivat omistautua kokonaan tieteen harjoittamiseen, tulisi tämä sallia. Yksinkertaisen tieteen vastustamisen sijaan Bakunin varoitti tieteellisen eliitin autoritaariseksi muodostumisen vaarasta. Hän halusi uudistaa tiedettä ja rajoittaa sen auktoriteetin sille sopiviin rajoihin.

Ehkä epäilevimmin teknologiaan suhtautui klassisten anarkistien joukossa **Leo Tolstoi**, joka vastusti silloista tehdasjärjestelmää ja puhui yksinkertaisen maalaiselämän henkisen ylevyyden puolesta. Häneen mukaansa tehdastyön kurjuus ei johtunut niinkään huonosta palkasta ja pitkistä työpäivistä kuin yksitoikkoisesta työstä ja siitä, että työntekijät olivat menettäneet vapautensa ja yhteytensä luontoon. Tolstoi uskoi, että suurin osa ihmisistä haluaisi elää maaseudulla ja työskennellä maataloudessa, joka oli tehdastyötä perustavampaa tuottaessaan kaikkien tarvitsemia tuotteita ja vapaampaa siinä mielessä, että työntekijä saattoi levätä milloin tahtoi ilman, että koneet määräsivät työn tahdin. Näistä painotuksistaan huolimatta Tolstoi oli vaikuttunut muun muassa Kropotkinin ajatuksista ja odotti hänen tapaansa teknisiä parannuksia, jotka auttaisivat hallitsemaan luontoa tuhoamatta ihmisten elämää. Tolstoin mukaan tieteilijät, samoin kuin taiteilijat, olisivat arvokkaita ihmisille vasta, kun he lakkaisivat palvelemasta hallituksia ja kapitalisteja.

voitto aineesta sekä pidentämään ihmisten elinikää – jopa löytämään ikuisen elämän salaisuus, aivan kuten Valtaojakin ehdottaa.

Tiede, keksinnöt ja kulttuurinen elämä kukoistivat myös Kropotkinin visiossa. Nämä eivät myöskään olisi jääneet vain kaupunkilaisten erityisoikeudeksi. Ihmisten järjestäessä työtään ja vapaa-ajan viettoaan vapaasti ja mieltymystensä mukaan yhteenliittymiä muodostettaisiin myös kauemmissa kylissä ja kaupungeissa asuvien kanssa. Teollinen tuotanto tulisi keskittämisen sijaan hajauttaa ympäri maata, jolloin raja maaseudun ja kaupungin välillä häviäisi. Maatalouden, pienten tehdasmaisten työpajojen ja käsityöverstaiden yhdistelmä tarjoaisi kaikille vaihtelevaa työtä ja mahdollisuuden vapaasti valita, mihin työtehtäviin erikoistua. Työstä tulisi kokonaisvaltaista oppimista, joka auttaisi ihmisiä kehittämään niin intellektuaalisia ominaisuuksiaan kuin kädentaitojaan - tekemättä näiden välille samanlaista vastakkainasettelua kuin kapitalistisessa työnjaossa. Näin ihmisistä kasvaisi täysiä henkisessä mielessä, ja heistä tulisi aloitteellisia ja kekseliäitä tieteessä ja tekniikassa.

Kropotkinin kanssa samankaltaisilla linjoilla oli anarkismin ja sosialismin välimaastossa keikkunut **William Morris**, joka näki kapitalismin pakottavan työläiset hyödyttömään raadantaan sen sijaan, että he olisivat voineet tehdä hyödylliseksi kokemaansa työtä. Morris ehdotti käsityön ja koneellisen tuotannon yhdistämistä siten, että välttämättömistä toimista tylsimät hoidettaisiin koneiden avulla mahdollisimman nopeasti. Hänen mukaansa tällainenkin työ helpottuisi merkittävästi ja voitaisiin tehdä miellyttäväksi, kun koneita ja työympäristöä ei muokattaisi vain sen mukaan, mikä on tuottoisaa tehtaan omistajalle, vaan parannettaisiin koko yhteisön hyötyä ajatellen. Työtehtäviä voitaisiin kierrättää tehtaissakin ja kukin voisi työskennellä niissä vain pieniä määriä päivässä. Morris kuitenkin uskoi, että koneellinen työ tulisi vähenemään, kun ihmiset saisivat vapaasti valita työtapansa. Hänen mukaansa käsityö todennäköisesti koettaisiin siihen liittyvän esteettisen mielihyvän ja taiteellisen luovuuden takia

nautinnollisemmaksi ja mielekkäämmäksi kuin koneistettu työ.¹

¹ Ero samoihin aikoihin kehittyneeseen marxismi-leninismiin on mielenkiintoinen. Etenkin Leninin suulla se julisti lähes päinvastaista kuin Kropotkin ja Morris. Lenin kuvasi kapitalismia edistykselliseksi nimenomaan siksi, että se erotti teollisuuden maataloudesta ja teki maanviljelijöistä teollista työväestöä. Hän näki teollistumisen myös aiheuttavan positiivisen muutoksen kulttuurissa ja ihmisten ajattelutavoissa. Erityisesti osallistuminen suurikokoiseen koneistettuun tehdastuotantoon tarkoitti osallistumista sosiaaliseen tuotantoon (yksityisen, kotitalouksiin perustuvan tuotannon sijasta), ja siten kehitti sekä työntekijöitä että yhteiskuntaa. Lenin ihanoi teollisen tuotannon järjestämisessä taylorismia, jossa tehtaan työt liukuhihnaisesti ositetaan lukuisiksi yksinkertaisiksi työvaiheiksi ja työntekijöiden valvontaa tehostettiin. Hänelle työnteon kurinalaisuus ja järjestelmällisyys olivat tärkeitä, eikä teollisuudessa ollut sijaa demokratialle. Toisin kuin Kropotkinille ja Morrisille, Leninille tiede ei siis ollut ihmisten omaehtoisesta toiminnasta ja vapaasta luovuudesta kumpuava voima, joka yhdessä käsin tehtävän työn kanssa olisi kehittänyt yksilöitä kokonaisvaltaisesti, vaan keskusjohdon väline massojen ja heidän taloudellisen toimintansa hallitsemiseksi.

Leo, Pierre-Joseph ja Mihail puolesta ja vastaan

Jopa **Pierre-Joseph Proudhon**, joka tunnetaan suurena ruumiillisen työn, käsityöläisyyden ja maalaiselämän arvostajana, luotti järkeen ja tieteeseen yhteiskunnallisen edistyksen tuojina ja vapauden laajentajina. Teknologiamyönteisyyttä jarrutti kuitenkin Proudhonin näkemys työn alkuperästä mystisenä ja henkisenä. Hänen mukaansa työnteko osa ihmisen luontoa (tai ainakin miehen luontoa: Proudhon jää häpeäkseen historiaan kiivaana sukupuolten välisen tasa-arvon vastustajana) ja mies on luoja ja runoilija, joka elää työnsä kautta. Proudhonin mukaan uusien koneiden käyttöönotto lisää myös koneista koituvaa huolta, sillä niitä on aina lopulta valvottava ja ohjattava ihmisvoimin. Hän kritisoi vahvasti koneiden käyttöönottoon liittynyttä työnjakoa, työntekijöille epäedullisempaa tulonjakoa sekä työn – ja siten ihmisen – älyllistä ja taidollista köyhtymistä. Pääsyyllisenä hän näki kuitenkin kaoottisen ja epäoikeudenmukaisen talousjärjestelmän, ei itse teollisuutta. Proudhon hyväksyikin lopulta myös suurteollisuuden ja vastusti ajatusta paluusta yhteiskuntaan, jossa jokainen perhe tuottaisi kaiken tarvitsemansa itse.

Kriittisesti tieteeseen suhtautui myös **Mihail Bakunin**, joka näki tieteen pelkästään abstraktioiden parissa toimivaksi ja kykenemättömäksi käsittelemään yksilöllisyyttä ja konkreettista. Hän kannusti ihmisiä kapinoimaan tieteen ylivaltaa vastaan väittäen, että vain elämä, ihmisen spontaani toiminta – ei tiede – voi luoda vapautta. Toisaalta Bakuninkaan ei hylännyt tiedettä ja järkeä yksioikoisesti. Hän hyväksyi tieteen auktoriteetin, koska se